

УДК 378:046-021

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.40>

Садикіна А. С.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЇХНЬОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

У статті висвітлено філософські, педагогічні, психологічні підходи до процесу формування медіакомпетентності майбутніх психологів у контексті їхнього професіоналізму. Зазначено, що сьогодні формується «медійне» покоління, тому його медіакомпетентність, зокрема медіаграмотність, в умовах глобалізації та інформатизації суспільства набувають особливої актуальності. Медіакомпетентність є складовою частиною професіоналізму психолога. Підкреслюється, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватися в новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності психолога. Зауважено, що професіоналізм у сучасному світі припускає не тільки володіння на високому рівні професійними технологіями, а й глибоке усвідомлення відповідальності за свою діяльність. Професіоналізм психолога охоплює здатність до прогнозування наслідків, які вона може спричинити, передбачає погляд на людину як на мету будь-якої діяльності, причетність до ключових проблем людства. Акцентовано на тому, що процес формування медіакомпетентності в майбутніх фахівців спеціальності 053 «Психологія» має відбуватися в контексті розвитку професіоналізму психолога, його медіа культури як культури сприймання і виробництва сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації. Вказується на те, що головним системоутворювальним фактором професіоналізму є образ результату, досягти якого прагне суб'єкт діяльності. Потреба в його досягненні формує професіоналізм особистості. Стверджується, що професіоналізм психолога включає здатність ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі, здійснювати ціннісно-вольову рефлексивну регуляцію інформаційної поведінки. Звертається увага на те, що медіакомпетентність майбутнього психолога саме й визначає рівень його медіакультури, забезпечуючи його здатність ефективно взаємодіяти з медіапростором, реалізувати активну громадянську та позицію, професійні функції та соціальну роль.

Ключові слова: майбутній психолог, медіаграмотність, медіакомпетентність, медіакультура, медіаосвіта, професіоналізм, розвиток, фахівець, формування.

У сучасних умовах медіаосвіта стала головним пріоритетом освітньої політики в Україні. Під впливом сучасних модернізаційних тенденцій у вищій освіті відбулося спрямування професійної підготовки майбутніх фахівців (у тому числі – психологів) на формування у них фахових і загальних компетентностей, серед яких важливу роль відіграє медіакомпетентність, яка забезпечує людині надійне користування інтернет-ресурсами, мас-медіа, інформаційно-комунікаційними та медіа-технологіями, без чого неможливо уявити третє тисячоліття.

Сьогодні формується «медійне» покоління, тому його медіакомпетентність, зокрема медіаграмотність, в умовах глобалізації та інформатизації суспільства набувають особливої актуальності. У сучасних умовах медіакомпетентність перетворюється на основну компетентність людини, оскільки без неї вже немислиме її існування в інформаційному суспільстві й глобальному світі постійних трансформаційних процесів в економічній, політичній, соціальній, освітній сферах.

Медіакомпетентність, на наш погляд, є невід'ємним складником професіоналізму психолога, тому розгляд теоретичних засад її формування в контексті професіоналізму набуває потужного значення.

Актуальність порушеної у статті проблеми підкреслюється не лише суспільним запитом на медіакомпетентних психологів-професіоналів, але й загостренням потреби самих студентів спеціальності 053 «Психологія». Наукова значущість і недостатня розробленість цієї проблеми визначили тему статті, а її метою стало висвітлення філософських, педагогічних, психологічних підходів до процесу формування медіакомпетентності майбутніх психологів у контексті їхнього професіоналізму.

Суспільство ХХІ ст. потребує психолога-професіонала, здатного до вирішення складних практичних завдань на високому професійному рівні. Соціальна значущість професії психолога, підвищення впливу психологічної освіти на розвиток самосвідомості конкретної особистості й суспільства в цілому зумовлює необхідність аналізу наявного практичного досвіду та вивчення теоретичних і прикладних основ професійного становлення майбутніх фахівців з психології [12].

У розвитку основ професіоналізму майбутнього психолога важливим аспектом постає формування в нього медіа компетентності, що певним чином впливає на активізацію його професійного й особистісного потенціалу. Адже «система організації підготовки практичного психолога повинна включати світоглядний, професійний та особистісний рівні, спрямовані як на формування професійної свідомості, психологічної культури та професійно значущих особистісних якостей, психологів, що забезпечують безперервний загальнокультурний, особистісний та професійний розвиток майбутніх психологів; використання формуючого потенціалу усіх навчальних дисциплін для активізації процесу формування професіоналізму майбутніх психологів» [1, с. 14].

Мета Теоретичні аспекти медіаосвіти та методологічні засади формування медіакомпетентності особистості досліджують вітчизняні й зарубіжні науковці та практики: О. Волошенко, В. Іванов, Г. Онкович, А. Федоров та ін.

Поняття медіакомпетентності визначають як особистісне утворення, що включає в себе знання про медіа, уміння і навички їх практичного застосування, досвід використання в різних сферах діяльності; розроблена класифікація показників медіакомпетентності особистості; висвітлені умови розвитку медіаграмотності та медіакультури (А Федоров [9]).

Медіакомпетентність – це вміння ефективно взаємодіяти з медіапростором, правильно розуміти, оцінювати інформацію, аналізувати, передавати її іншим, дотримуючись медіакультурних цінностей, уподобань і стандартів. Це – рівень медіакультури, що забезпечує розуміння особистістю соціокультурного, економічного і політичного контексту функціонування медіа, засвідчує її здатність бути носієм і передавачем медіакультурних цінностей, смаків і стандартів, ефективно взаємодіяти з медіапростором, створювати нові елементи медіакультури сучасного суспільства, реалізувати активну громадянську позицію [6].

Загалом, сутність медіакомпетентності можна визначати через поєднання мотиваційної сфери особистості; накопчених нею знань і сформованих умінь та навичок; різного роду здібностей, зокрема критичного мислення, розуміння соціокультурного та політичного контексту функціонування медіа; здатності до аргументації, написання та передачі медіатекстів у різних жанрових формах; спроможності аналізувати процеси функціонування медіа в соціумі.

Медіаосвіта тлумачиться як «напрямок у педагогіці, представники якого виступають за вивчення школярами закономірностей масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно тощо), з метою підготовки молодого покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, сприймання й розуміння медіаінформації, усвідомлення наслідків її впливу на особистість» (С. Гончаренко [2, с. 203]).

Як вважає Г. Онкович, «упровадження професійно-орієнтованої медіаосвіти, надання здобувачам вищої освіти знань з медіаінформаційної грамотності дозволяє належним чином сформувати медіакомпетентність для підтримки відповідного рівня майбутньої професійної діяльності» [10].

У медіаосвіті частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Як зазначено в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, «медіаосвіта – це частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно-опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій» [6].

У професійній підготовці майбутніх психологів необхідно враховувати те, що студенти часто занурюються у віртуальну реальність, яка наповнена як позитивною інформацією, так і негативною, навіть шкідливою. А молодим людям набагато більше, ніж дорослим, подобається мати справу з новими технологіями, і вони більш невимушені в цьому відношенні [14].

Медіаграмотність – складова частина медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [6].

Завдяки медіаосвіті формується медіакультура особистості, що включає в себе медіаграмотність та медіакомпетентність. Як зазначається в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, медіаграмотність – це «уміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити її, розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують» [6, с. 4].

Професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватися в новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватися на формування професійної компетентності психолога, а також на створення системи становлення: оптація – період вибору професії в навчально-професійному закладі; адаптація – входження в професію і звикання до неї; фаза інтерналу – придбання професійного досвіду; майстерність – кваліфіковане виконання трудової діяльності; фаза авторитету – досягнення професійно високої кваліфікації; наставництво – передача професіоналом свого досвіду молодим колегам [13].

У майбутніх психологів необхідно формувати: здатність критично сприймати медіаінформацію та та адекватно її оцінювати; готовність критично сприймати медіатексти, застосовуючи найадекватніші форми та методи пошуку, відбору, систематизації та використання медіа текстів; спроможність не піддаватися жодній маніпулятивній технології тощо.

Дефініція поняття «професіоналізм», надана в «Енциклопедії освіти» [4, с. 742], це – сформована в процесі навчання та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, які оплачуються; рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи;

сукупність знань, навичок поведінки та дій, що свідчать про професійну підготовку, навченість, придатність людини до виконання професійних функцій.

На думку психолога Є. Климova, професіоналізм необхідно розглядати не просто як якийсь високий рівень знань, умінь та результатів людини в даній сфері діяльності, а як певну системну організацію свідомості, психіки людини [5].

За словами А. Маркової, професіоналізм складається з таких рівнів: допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм (вищий професіоналізм), непрофесіоналізм (псевдопрофесіоналізм), післяпрофесіоналізм. Перехід від одного рівня професіоналізму до наступного відбувається у людини як послідовне оволодіння етапами. Вона виділила й описала наступні етапи: адаптація, самоактуалізація, етап вільного володіння людиною професією, вільного володіння професією у формі творчості, вільного володіння декількома професіями, етап творчого самопроекткування себе як особистості професіонала [8, с. 124].

Як зауважує Ю. Чернова, головним системоутворювальним фактором професіоналізму є образ результату, досягати якого прагне суб'єкт діяльності. Потреба в його досягненні формує професіоналізм особистості [12].

На думку Н. Гузій, професіоналізм є такою характеристикою, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності й наявність у нього професійно важливих якостей, що забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань щодо навчання й виховання. Професіоналізм, на думку вченої, має відповідати таким критеріям: – об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів навчальної, розвивальної, виховної, а також допоміжних – діагностичної, корекційної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої); – суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися на професійній ниві), розуміння ціннісних орієнтацій професії психолога, задоволеність працею; – процесуальні критерії: використання майбутнім психологом гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці; – результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, необхідних суспільству [3].

Професіоналізм у сучасному світі припускає не тільки володіння на високому рівні професійними технологіями, а й глибоке усвідомлення відповідальності за свою діяльність, здатність до прогнозування наслідків, які вона може спричинити, передбачає погляд на людину, як на мету будь-якої діяльності, причетність до ключових проблем людства [7].

Процес формування у майбутніх психологів медіакомпетентності як складника їхнього професіоналізму, на нашу думку, повинен охоплювати кілька етапів: професійно-орієнтований, на якому відбувається вироблення ціннісного ставлення до професії психолога; професійно-практичний, де студенти опановують основи медіа грамотності як основного аспекта медіакомпетентності; професійно-творчий, під час якого формуються власне засади психологічного професіоналізму, усвідомлення студентами самих себе носіями професії психолога.

На першому етапі головними завданнями можна визначити: педагогічно комфортну адаптацію студентів першого курсу спеціальності 053 «Психологія» до навчання у закладі вищої освіти; діагностику уявлень студентів про майбутню професійну діяльність і зв'язок з нею медіа компетентності; вироблення ціннісного ставлення до професії психолога; прагнення до збагачення досвіду професійного самовираження та професійної самореалізації.

Для виконання вище означених завдань використовуються: лекції, семінари, консультації, самостійна робота, творчі зустрічі, літературна студія, дискусії; проводиться моніторинг адаптації першокурсників до навчання у ЗВО.

На другому етапі формуються: система професійних знань, загальна ерудиція, ціннісні орієнтири; розвивається креативність, асоціативне й дивергентне мислення; посилюється професійна спрямованість самостійної роботи; складається чіткий образ професійної діяльності майбутнього психолога; формується професійний світогляд; виробляються спеціальні вміння та навички працювати з медіа текстами, адекватно їх оцінюючи; створюється мотивація до підвищення рівня професійної компетентності під час навчальних занять і позааудиторної роботи; формується творчий підхід до осмислення й аналізу явищ і подій суспільного життя.

Для виконання завдань використовуються інтерактивні, імітаційні, діалогічні, практичні, проблемні, діагностичні, ситуаційні методи навчання, самостійна робота, метод творчих проєктів тощо.

На професійно-творчому етапі формування в майбутніх психологів медіакомпетентності як складника їхнього професіоналізму відбувається активізація творчих здібностей і можливостей студентів; підвищується комунікативна, технологічна та медіакомпетентність майбутніх психологів; посилюється творчий підхід до осмислення світу й аналізу суспільного життя; формується чітка громадянська позиція студентів.

Для виконання завдань застосовуються інтерактивні, пошуково-дослідницькі, проблемні, діагностичні, ситуаційні, діалогічні методи, контроль та самоконтроль, метод творчих проєктів, імітаційне моделювання, методи стимулювання творчої діяльності тощо.

Слід зазначити, що на всіх етапах враховуються вимоги до професійних компетенцій та особистісних якостей психологів, у тому числі – рівень їхньої медіакомпетентності як невід'ємного складника професіоналізму.

Висновки. Отже, процес формування медіакомпетентності в майбутніх фахівців спеціальності 053 «Психологія» має відбуватися в контексті розвитку професіоналізму психолога, його медіакультури як культури сприймання і виробництва сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації. Це – і здатність ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі, здійснювати ціннісно-вольову рефлексивну регуляцію інформаційної поведінки. А медіакомпетентність майбутнього психолога саме й визначає рівень його медіакультури, забезпечуючи його здатність ефективно взаємодіяти з медіапростором, реалізувати активну громадянську та позицію, професійні функції та соціальну роль.

Використана література:

1. Барчій М. С. До проблеми професійного становлення майбутніх психологів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. № 3(46). С. 14–19.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Вид-во «Либідь», 1997. С. 203.
3. Дружилло С. А. Психологія професіоналізму. *Журнал прикладної психології*. 2003. № 4-5. С. 35–42.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала. Москва : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО М «ОДЭК», 1996. 400 с.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. URL : http://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (дата звернення: 10.12.2020).
7. Кудрявцева М. Е. К вопросу о фундаментальных основах гуманитарного образования. *Вестник МГУ. Серия : Филология. Журналистика*. 2005. № 1. С. 171.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.
9. Медиаобразование и медиакомпетентность: слово экспертам / под ред. А. В. Федорова. Таганрог, 2009. 232 с.
10. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*. 2014. № 2(53). Київ : Вид-во «Педагогічна преса». С. 80–87.
11. Черепехіна О. А. Авторське бачення педагогічного процесу, спрямованого на формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2011, Випуск 15. С. 373–380.
12. Чернова Ю. К. Профессиональная культура и формирование её составляющих в процессе обучения. Москва-Тольятти : Издательство ТолПИ, 2000. 230 с.
13. Шульга В. В. Особливості формування професійно важливих якостей психологів освіти в залежності від стажу роботи. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Главник, 2005. Вип. 26. Том 4. С. 499–508.
14. Isohookana-Asunmaa Tytti. Media education Report. URL : <http://assembly.coe.int/Main.asp?l-in=1&url=http://assembly.coe.int/Documents/Wor kingDocs/Doc00/EDOC8753.htm> (дата звернення: 02.12.2020).

References:

1. Barchii M. S. (2015). Do problemy profesiinoho stanovlennia maibutnix psykholohiv [To the problem of professional development of future psychologists.]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*. 3 (46). S. 14–19 [in Ukrainian]
2. Honcharenko S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Vyd-vo «Lybid». S. 203 [in Ukrainian]
3. Druzhilov S. A. (2003). *Psihologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. *Zhurnal prikladnoy psihologii – Journal of Applied Psychology/ 4–5*. S. 35–42 [in Russian]
4. Kremen V. H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian]
5. Klimov E. A. (1996). *Psihologiya professional* [Professional psychology]. Moskva : Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii». Voronezh : NPO M «ODEK». 400 s. [in Russian]
6. *Kontseptsiia vprovadzheniya mediaosvity v Ukraini* [The concept of introducing media education in Ukraine]. URL: http://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ [in Ukrainian]
7. Kudryavtseva M. E. (2005). *K voprosu o fundamentalnyih osnovah gumanitarnogo obrazovaniya* [On the question of the fundamental foundations of humanitarian education.]. *Vestnik MGU. Seriya : Filologiya. Zhurnalistika – Moscow State University Vestnik. Series: Philology. Journalism*. 1. S. 171. [in Russian]
8. Markova A. K. (1996). *Psihologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. Moskva : Mezhdunarodnyiy gumanitarnyyiy fond «Znanie». 308 s. [in Russian]
9. Fedorova A. V. (2009). *Mediaobrazovanie i mediakompetentnost: slovo ekspertam* [Media education and media competence: a word to experts]. Taganrog. 232 s. [in Russian]
10. Onkovych H. (2014). *Profesiino-orientovana mediaosvita u vyshchii shkoli* [Professionally-oriented media education in higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys – Higher education in Ukraine. Theoretical and scientific-methodical journal*. 2 (53). Kyiv : Vyd-vo «Pedahohichna presa». S. 80–87 [in Ukrainian]
11. Cherepiekhina O. A. (2011). *Avtorske bachennia pedahohichnoho protsesu, spriamovanoho na formuvannia profesionalizmu maibutnix psykholohiv u VNZ* [Author's vision of the pedagogical process aimed at forming the professionalism of future psychologists in higher education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli – Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary school*. 15. S. 373–380 [in Ukrainian]
12. Chernova Yu. K. (2000). *Professionalnaya kultura i formirovanie ee sostavlyayuschih v protsesse obucheniya* [Professional culture and the formation of its components in the learning process]. Moskva-Tolyatti : Izdatelstvo TolPI. 230 s. [in Russian]
13. Shulha V. V. (2005). *Osoblyvosti formuvannia profesiino vazhlyvykh yakosteï psykholohiv osvity v zalezhnosti vid stazhu roboty* [Features of formation of professionally important qualities of educational psychologists depending on work experience]. *Naukovi*

zapysky Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuks APN Ukrainy – Scientific notes of the GS Kostyuk Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv : Hlavnyk. 26. 4. S. 499–508 [in Ukrainian]

14. Isohookana-Asunmaa Tytti. Media education Report. URL: <http://assembly.coe.int/Main.asp?l-innk=http://assembly.coe.int/Documents/Wor kingDocs/Doc00/EDOC8753.htm> [in English]

Sadykina A. S. Theoretical principles formation of future psychologists' media competence in in the context of their professionalism

The article highlights the philosophical, pedagogical, psychological approaches to the process of forming the media competence of future psychologists in the context of their professionalism. It is noted that today the «media» generation is being formed, so its media competence, in particular media literacy, in the context of globalization and informatization of society become especially relevant. Media competence is a component of a psychologist's professionalism. It is emphasized that the professional training of future psychologists should be carried out in a new personality-oriented paradigm, provide for the actualization of professionally important personal qualities, focus on the formation of professional competence of the psychologist. It is noted that professionalism in the modern world implies not only a high level of professional technology, but also a deep awareness of responsibility for their activities. The professionalism of a psychologist encompasses the ability to predict the consequences that it may cause, involves looking at the person as the purpose of any activity, involvement in key problems of mankind. It is emphasized that the process of formation of media competence in future specialists of specialty 053 «Psychology» should take place in the context of professionalism of a psychologist, his media culture as a culture of perception and production of information and communication tools operating in society, communication technologies, search, collection, production and transmission of information. It is pointed out that the main system-forming factor of professionalism is the image of the result that the subject seeks to achieve. The need to achieve it forms the professionalism of the individual. It is argued that the professionalism of the psychologist includes the ability to interact effectively with the media, to behave adequately in the information environment, to carry out value-volitional reflexive regulation of information behavior. Attention is drawn to the fact that the media competence of the future psychologist determines the level of his media culture, ensuring his ability to effectively interact with the media space, to realize an active civic position, professional functions and social role.

Key words: future psychologist, media literacy, media competence, media culture, media education, professionalism, development, specialist, formation.